

Somogyi Imréné

Életrajz

Somogyi Imréné 1921 óta él Paulay Ede utcai lakásában. A lakásba belépő számára már az első pillanatban feltűnik, hogy ebben a lakásban megállt az idő. A falak, a bútorok, a tárgyak és Vilma néni 104 éve, egy letűnt kor szépségét és emlékét idézi. Vilma néni eleganciája, kedvessége, kiváló memóriája még most is lenyűgöző.

Az apai nagyapám tanító volt Székesfehérváron, de a család eredetileg veszprémi volt. A nagypapát Krausz Márkusnak hívták. Ha jól emlékszem elemi iskolában tanított Fehérváron [Székes]. Egy tanítónak már a múlt században sem volt nagy a fizetése, ezért nagyapám mellékfoglalkozásként, törvényszéki hites német tolmács is volt. Így már elég szép fizetést kapott, úgyhogy ebből a kiegészítő fizetésből, már el tudta a gyerekeket tartani. Tíz gyereke volt, öt fiú és öt lány. Nem nagyon tanultak a gyerekek- a lányok közül, csak a legfiatalabb érettségizett le.



Az apai nagymama Krausz Márkusné volt, de a lánykori nevére már nem emlékszem. Ő háztartásbeli volt, otthon volt ezzel a sok gyerekkel. A Krausz család, ahogy már meséltem Székesfehérváron élt. A nagyszülők, még az első világháború előtt meghaltak. Idősen haltak meg, 70-80 év körül lehettek. Székesfehérváron vannak eltemetve zsidó temetőben. Én egyszer találkoztam velük, náluk Fehérváron [Székesfehérvár]. Nem nyaralni voltam, hanem apámmal egyszer mentem pár napra látogatóba hozzájuk. Egy csukott kocsival, ún. batárral [(franc.: bátyard), osztrák franciasággal még hozzánk is ájtött, a hintót jelenti.] vagy más néven hintóval mentünk a székesfehérvári állomásról be a városba, hozzájuk. Két ülése volt a hintónak, és teljesen be volt fedve.

A nagyszüleim egy földszintes kertes házban laktak. Elég nagy ház volt négy szobával, talán fürdőszoba is volt. Ennyi volt az összes kapcsolatunk velük. Amikor én születtem [1904] már ők öregek voltak. A nagyszülők neológok voltak, kóser háztartást vezettek. Rendes zsidó életet éltek. Gyertyát gyújtottak péntek este, és az ünnepeket is megtartották.

Apámék tízen voltak testvérek. Akire én emlékszem, az a Rózsi néni, aki Tatabányán lakott. Ő volt a legfiatalabb, ő érettségizett egyedül a lányok közül. Négy gyereke volt, három fiú és egy lány. A lányt Macának hívták. Ő még a háború előtt kiment Londonba. A fiúkat Bélának, Pistának, és Gyurinak hívták. Béla és Pista a háború alatt eltűntek. Gyuri Pesten volt adminisztrátor, ő túlélte a háborút. Róluk ennyit tudok.

Apám testvére volt egy Katica néni is, aki Pécs mellett lakott. Oda ment férjhez. Tancer Mór volt a férje, aki a pécsi vasútnál dolgozott. Nekik nem volt gyerekük. Őket Pécsről deportálták, nem tudjuk hogy hova. Soha nem tértek haza.

Volt egy Laura néni is, a testvérek közül. Laura fiatalon megvakult, mert 18 éves korában elment színházba és ott huzatot kapott a szeme, ami később csúnyán begyulladt. Elment szemorvoshoz, aki jeges borogatást rendelt a szemére és ettől még rosszabb lett a dolog, végül teljesen megvakult. Emlékszem, járt egy vakoknak felállított intézetbe Budapesten, ahol megtanították pár dologra. Azt viszont már nem tudom, hogy hol volt helyileg ez az intézet. Amikor Rózsi néni férjhez ment, akkor náluk lakott, ő vette magához. Emlékszem, egyszer ott voltam Tatabányán, és Laura öltöztette a Rózsi néni gyerekeit. Úgy vakon is megtalált mindent, és nagyon ügyesen tudott közlekedni a lakásban. Őket mind deportálták.

Hermin néni is apám testvére volt. Nem volt férjnél. Őt is deportálták. Valahol a Dunántúlon élt. Róla többet nem tudok.

Aztán volt három kereskedő fiú, Adolf, Miksa, és Ármin. Nem volt boltjuk, de nem tudom, hogy mivel kereskedtek. Adolfról és Miksáról semmit nem tudok.

Ármin, ő volt a legfiatalabb a testvérek közül. Francia-német szakos tanár volt Székesfehérváron. Ármin ragaszkodott hozzá, hogy a testvéreinek a gyerekei tanuljanak és igyekezett gondoskodni róluk ott Fehérváron. Ő még a háború előtt meghalt, így őt már nem érintette a holokauszt. Árminnak nem volt gyereke.

A tíz gyerek közül kettőnek még a nevét sem tudom, semmit nem tudok róluk.

Apám Krausz Oszkár, volt a legidősebb a testvérek közül. Ő 1866-ban született Adásztevelen. [*Község Veszprém megyében, a Pápai kistérségben.- A szerk.*] 53 éves volt, amikor meghalt 1919-ben. Édesapám Algyógyon (*a történetet lásd lejjebb. A szerk.*) halt meg. Tüdőgyulladást kapott. Ott is van eltemetve.

Az anyai nagymamám, az egy nagycsaládból, a báró Hatvany családból származott. Deutsch Jozefin volt a neve. A család először Deutsch volt, később Hatvany Deutsch lett, még később pedig csak a Hatvany nevet használták hivatalosan. A Deutschot elhagyták, amikor megkapták a bárói rangot. Akkor már csak a báró Hatvany nevet használták. A nagymama 1913 körül halt meg. A Fejér megyei Váiban. [*Fejér megye északkeleti részén, a Váli-völgy közepén található település. Budapest 45 km, Bicske 18 km, Baracska 9,5 km, Alcsútdoboz 8,5 km távolságra található. A szerk.*] van eltemetve.

Deutsch Ignác, aki a hatvani cukorgyárat alapította, nagyanyám nagybátyja volt. A hatvani kastély, az övé volt. [*1889-ben létesült a Hatvani Cukorgyár, amely korában termelés mennyiségében Európa egyik vezető gyára volt. A szerk.*] Jól prosperált a cukorgyár, és akkor kapta a család tulajdonképpen a Hatvany előnevet. Így lett Hatvany Deutsch. Ignác [*A kiegyezést követő évtizedekben a város gazdasági életében a legjelentősebb szerepet a Hatvany család játszotta. 1867-ben vásárolta meg Deutsch Ignác az egykori Grassalkovich uradalmat a kastéllyal együtt. A több mint 3000 holdas birtokon a legkorszerűbb módszerekkel gazdálkodtak. A fia Deutsch Bernát kezdeményezésére 1889-ben létesítették Európa legnagyobb cukorgyárát, majd a gőzmalmot. A Deutsch család tagjai a gazdasági élet fejlesztésében kifejtett érdemeik elismeréséül nemesi, majd*

bárái címet kaptak, és felvették először a Hatvany-Deutsch kettős nevet, később pedig a Hatvany nevet. A szerk.]

A család több író nevelt ki, ezek közül Hatvany Lili [*Hatvany Lili (Hatvan, 1890. jún. 8. – New York, 1968. okt. 7.): író. A Színházi Élet kritikusaként működött a húszas években. Regényeket, színdarabokat publikált, amelyekben a nagypolgárság életét, jellegzetes alakjait ábrázolta. Színművei német és olasz nyelven is megjelentek. A harmincas évek végén Amerikába emigrált. New York-ban telepedett le; sem írói, sem politikai tevékenységét nem folytatta. A szerk.*] és Hatvany Lajos írók voltak a leghíresebbek. Lili anyámnak unokatestvére volt. Két férje volt. Ezek közül a másodikra emlékszem, ő báró Madarassy Beck ? nevezetű volt. Egy fia és egy lánya volt. Hatvany Lili lánya Amerikába ment férjhez egy ügyvédhez. Az édesanyja is utána ment, még a háború előtt.

Hatvany Lajos is író volt, aki Deutsch Sándor fia volt. [*Hatvany Lajos, hatvani báró Gazdag gyártulajdonos családban nőtt fel, ahol szerették és támogatták a magyar kultúrát.*] 1908-ban Ignotusszal és Fenyő Miksával megalapították a Nyugat című folyóiratot, mely a 20. század első harmadában a legnagyobb hatású irodalmi lap volt. 1911-ben Osvát Ernővel való személyes összetűzése miatt megvált a Nyugattól, és több évre Berlinbe költözött. A szerk.] A családban azt beszéltek, többször találkozott Thomas Mannal, aki egy időben járt Budapestre. Barátság alakult ki közöttük. Thomas Mann nem volt zsidó, mégis Hitler elől Amerikába menekült. Részleteket azonban nem tudok.

Egyszer, amikor mentünk Lilafüredre akkor láttam a kastélyt, de ez már a háború után volt. A nagymamám járt a kastélyban, azt tudom. Nem tudom, hogy megmaradt-e zsidónak a család ezen ága, vagy kikeresztelkedtek-e.

Az anyai nagyapám Troppau-i osztrák származású volt. Lichtwitz Ferdinándnak hívták. Az ő édesapjának, tehát az én dédapámnak volt Troppauban likőr és posztógyára. Dédapának volt három gyereke, két lány és egy fiú. Meghalt korán a felesége, és ő elvette a gyerekek nevelőnőjét. A nevelőnőtől lettek újabb gyerekek is. De ezekkel a nem saját gyerekekkel nagyon rosszul bánt a nevelőnő. Ezért a nagyapám, amikor elvégezte a középiskolát, megszökött Budapestre. Budapestre nyelvtudás nélkül érkezett, nem sok pénze volt, otthonról nem nagyon tudott pénzt hozni, mit tudott mást csinálni, elszegődött szabóinasnak. Abban az időben az inasok ott laktak a munkaadónál, és kosztot is kaptak. Így tudta megoldani az életét. Ott kitanulta a szabásművészetet, és elment dolgozni. Azt nem tudom, hogy nagyanyámmal hol ismerkedtek meg, mert a nagyanyám érdi volt. Érden laktak, amikor összeházasodtak.

A nagyapám Érden lett később szabó. Nem sokkal ezután átjöttek a Fejér megyei Vál községbe. Ott is szabó volt, ebből tartotta el a családját. Otthon dolgozott, ott volt kialakítva a varróműhelye. Nem tudom, hogy kiknek varrt, milyen vendégeknek. A nagyapám korábban meghalt. 1910 körül halt meg. Nagyanyám még utána sokáig élt, mert emlékszem apámat áthelyezték Szilágycsehbe, és akkor a nagymamám még oda eljött látogatóba. Érden vannak eltemetve mindketten zsidótemetőben.

Deutsch Lajos nagyanyám Deutsch Jozefin testvére volt. Lajos bácsi nagyon jóképű férfi volt. Volt neki egy bérháza Budapesten a Szépvölgyi úton. Ő maga is ott lakott, a bérház többi lakást pedig bérbe adta. A felesége egy nagyon szép asszony volt a Zseni néni. Tuszka Zseni volt a teljes neve.

Zseni néni, egy nagyon gazdag „finom” családból származott. A bátyja Karlsbadban volt fürdőorvos.

De még ez előtt Lajosnak, Szolgaegyházán. [*Szabadegyháza (régi nevén Szolgaegyháza) község Fejér megyében, az Adonyi kistérségben. A szerk.*] volt egy kis birtoka meg egy háza is. Bérelt hozzá földet is, és két fiával ott gazdálkodott. Zseni néninek viszont nem volt kedve ehhez a vidéki élethez, és inkább Székesfehérváron lakott a lányánál a Bözsinél. A lánya egy irodában dolgozott, ahol összeismerkedett egy fiatalemberrel, akivel nagy szerelembe esett. Akkor még 24 év volt a nagykorúság, és nem tudtak összeházasodni, mert az apja (Lajos bácsi) nem adta a szülői beleegyezést az esküvőhöz. A fiú keresztény volt, így ebből volt némi konfliktus. Bözsi mégis hozzáment, a fiúhoz, Medgyesi volt a neve. Ebből a házasságból született egy fiú a Feri, aki orvos lett. Később Bözsiék elváltak, és másodszor férjhez ment egy Erdélyből (Székelyföld) származó férfihez. Ez a férfi olyan rendes volt, hogy amikor a Bözsi terhes lett tőle, megváltoztatta a nevét Medgyesire, hogy ha megszületik a gyerek, ne legyen a két testvérnek különböző neve.

Lajos bácsi 1944-ben már Pesten volt, mert ki kellett költöznie a Szépvölgyi útról a csillagos házba a Hegedűs Gyula utcába (akkor az Csáky utca volt). Zseni néni is ment vele. Ott vészelték el a háborút. Zseni néni közben meghalt de részleteket nem tudok, és Lajos bácsi pedig elvette a házvezetőnőjét. Sokáig élt, 90 éven felül volt, amikor meghalt. Lajos bácsinak volt még két fia is, Vili és Andor. Andornak volt Budapesten a Haris közben egy boltja. Férfi és női blúzokat, ingeket fehérneműt készítettek és ott is árulták. Volt ott egy műhely, meg bedolgozó varrónők. Kicsi volt maga a műhely és az üzlethelység. Volt egy leválasztott belső raktár része, ami függönnyel volt leválasztva. „Lord” volt a bolt neve. Az Andor vezette az üzletet. Volt ott egy alkalmazott, a tatabányai nagynénimnek a fia, a Pista. Amikor megnősült az Andor, akkor a felesége a Juci is ott dolgozott. Nagy polcos szekrényekre emlékszem. Én többször voltam ott. Én is rendeltem ott frottírköpenyt, pizsamát, ingeket. Férjem mindig hálóingben aludt. Nyáron mindig a hőségben is pizsamában járt otthon. Aztán én „ekomendáltam” a boltot, ajándék üzlet lett belőle. Közel van a Váci utcához. Mi nagyon jóban voltunk a Lajos bácsival. Minden vasárnap jártunk őt látogatni, hosszú évekig.

A család anyai ága neológ volt, és teljesen kóserek voltak. Az anyai nagyszüleimnek öt gyereke született. Három lány és két fiú. Gyula, Miksa, Róza, Teréz, Antónia.

Gyulának három fia és egy lánya volt. Őt nem deportálták. Gyula bácsi vidéken élt. Kereskedő volt, de nem tudom, hogy mivel kereskedett. Feleségét Rózának hívták. Egy lánya volt Piroska, és három fia, Ernő, Imre és Sanyi. Gyula meghalt még a háború előtt. A borzalmakat megúsza.

Miksának egy gyereke volt a Feri, akit két évesen hagyott árván. Feri Kanadába került, semmi mást nem tudok róla. Miksa 1914-ben a háborúban, az első harcoknál hősi halált halt valamelyik fronton. Lőwy Gizella volt a felesége. Gizus néni följött Pestre az 1920-as években, és a Kálvin téren a templom mellett volt egy kelmefestő- ruha tisztító boltja. Őt nem deportálták. Még a borzalmak előtt ő is meghalt.

Aztán volt a Róza néni. Neki volt három fia, Jenő, Lajos, Vili és két lánya. Neuhorn nevezetű volt a férje, de Nádasra magyarosították a nevüket. Róza néni és a férje, még a háború kitörése előtt meghaltak. A bicskei temetőben vannak eltemetve. A férj közjegyző volt Válban. Amikor a bíróságot megszüntették, és bevitték Bicskére, akkor oda költöztek. A legidősebb fia a bírósághoz

került, onnan elhelyezték Fiuméba. Ott lett a fiumei börtön vezetője. Ő volt a Nádas Jenő.

Nádas Lajos Bicskén lakott, és neki üzlete volt. Megnősült, és volt egy kislánya és volt egy fia is. Lajost deportálták az egész családjával. Nem jöttek vissza, soha többet. Nem tudjuk, hogy hova deportálták őket. A Lajos feleségének a testvére katolikushoz ment férjhez. Mielőtt őket deportálták volna, akkor ők elásták a pincébe az ékszert, és állítólag ezek a keresztény rokonok kiásták, és amikor vége lett a háborúnak, a Vili a legfiatalabb testvér jelentkezett náluk, de nem adtak neki semmit.

A Vili Pestre került, de őt nem deportálták. A Vilinek üzlete volt, a Szent István krt.-on (ott ahol most a Rotschild van). Élelmiszer és fűszerkereskedése volt.

Aztán volt anyám Teréz, és Antónia (Tincsi néni). A Tincsi néni Érden lakott, és őket is deportálták. A fiát, a menyét, férjét, unokáit, mind elvitték. Senki nem jött vissza.

Az első világháború előtt a Monarchiában, nyugodt jó élet volt. Akkor még nem sejtettük, hogy mi vár a világra, és ránk, zsidókra. Éltük az életünket, egy sok munkával teli, de egy viszonylagos jólétben. A világ legtermészetesebb dolga volt, hogy a Monarchia területén belül hol az északi, hol az erdélyi részekben éltünk. Akkoriban mások is többet költöztek, nagyon „mobilisak” voltak az emberek.

Az én édesapám Krausz Oszkár, Adásztevelben [község Veszprém megyében, a Pápai kistérségben- A szerk.] született Veszprém megyében 1866-ban. Apám tanult, leérettségizett Székesfehérváron, és járt két évet az egyetemre. Budapestre, az építészmérnöki karra járt. Aztán beteg lett, és nem tudott tovább tanulni. Azért betegedett meg, mert tízen voltak testvérek, és nem volt elég pénzük a gyógykezelésre. A tüdeje volt beteg. Akkor elvégzett egy szaktanfolyamot és elment a bírósághoz dolgozni, végül bírósági telekkönyvvezető lett. Apám nagyon rendes ember volt, jó családapa és jó férj. Az akkori divatnak megfelelően, öltönyben és kalapban járt. Péntek este mindig kiddust csinált a gyertyagyújtásnál. Hanukakor meggyújtotta mindig a hanuka gyertyát is, amit mi az ablakban tartottunk. Pajesza nem volt. A bírósághoz nem járhatott be pajesszal. Apám 53 évesen Algyógyon halt meg váratlanul 1919-ben. Ott is van eltemetve, de a temető ma már nincs meg. Apám nem volt katona.

Anyámat, Lichtwitz Teréznek hívták. Ő 1868-ban született Érden. [*Érd megyei jogú város a budapesti agglomerációban, Pest megyében. Érd 1978 óta város, 2006 óta megyei jogú város. A szerk.*]. Budapesten halt meg, pontosan nem tudom, de a háború után, 1950-körül. Nem tudom apámmal, mikor házasodtak össze, de ők Váiban kezdték az együttélésüket. A nagyszüleim Érdre odaköltöztek Váiba, és aztán apámék is ott éltek egy ideig. A szüleim 1890-ben kötöttek házasságot. Apám Váiban dolgozott a bíróságon. Közben apámat áthelyezték Szilágycsehbe. [*Szilágycseh (románul Cehu Silvaniei) város Romániában Szilágy megyében, Zilahtól 31 km-re észak-északkeletre. Mutos, Oláhhorvát, Szilágy-nádasd és Völcsök tartozik hozzá. A szerk.*] Ez 1910-ben volt, de akkorra már megszülettek a gyerekek is. Elsőnek született a bátyám Jenő, aki 13 évvel volt idősebb nálam, tehát 1891-ben született. 1896-ban született az Irma, majd a Sári 1897-ben. Én születtem [Krausz Vilma] legutoljára, 1904-ben. A zsidó nevem Malka bat Rifke. Mindenki közülünk Váiban született.

Apámat Szilágycsehből áthelyezték Algyógyra. [Város Romániában (Geoargiu), Erdélyben, Hunyad megyében. A szerk.] Ez Dévához van közel. Itt egy meleg szénsavas fürdő van a faluban, fönt a hegyen. 1914-ben helyezték minket Algyógyra, és hat évig éltünk ott. 1918-ban Romániának ítélték Erdélynek ezt a részét, és ekkor apámtól és a vezető járásbírótól kértek a románok esküt. Ők viszont nem akartak esküt tenni, és apám nagyon jóban volt a járásbíróékkal, és ők nagyon jól tudták, hogy anyám viszonylag gyakran szokott jönni Budapestre, és mondták, hogy jöjjön föl Pestre az igazságügy miniszterhez és kérje ki a véleményét, hogy tegyenek-e esküt. És anyám, meg a fiatalabb nővérem följöttek Pestre, elmentek az Igazságügy minisztériumba a Markó utcába, és az igazságügy miniszter nagyon kedvesen fogadta őket, és azt mondta, hogy ne tegyenek esküt, mindenki jöjjön Budapestre és itt majd elhelyeznek mindenkit. Akkor, nem tettek esküt és akkor nem is maradhattak ott, el kellett jönniük. Közben apám hirtelen meghalt, és csak hárman anyám, Sári testvérem és jómagam jöttünk fel végleg Budapestre 1921-ben. Ám de nem lehetett csak vagonban jönni. Nagyszebenben voltak a minisztériumok akkor, és akkor a két nővérem (mert mi négyen voltunk) elment oda, az egyik dévai ügyvédhez a Vlad Aurélhoz, apám jól ismerte, mert járt ki a bírósághoz, hogy legyen segítségünkre, hogy tudjunk vagonot kapni. Ő el is intézte, és így kaptunk két vagon, hogy majd vagonba jövünk. Közben azonban lezárták a határt. Akkor az idősebb nővéremnek akkor már udvarolt a férje, és akkor ő azt mondta, hogy legyen meg az esküvő, mert később nem tudja hogy mikor tudnak találkozni. Amikor jöttünk Pestre nem jöhettünk, csak két napig Szilyolban voltunk a vagonban. Anyámnak föl kellett jönnie, hozni igazolást, hogy van itt lakás, ahova beköltözhetünk. Tele volt a pályaudvar vagonokkal, így nem engedtek be minket, csak két nap múlva. Anyám akkor följött, és apám öccse, aki itt lakott, adott egy helyhatósági bizonyítványt, hogy náluk van hely a lakásban. Átadtak nekünk egy szobát.

Legidősebb bátyám Krausz Jenő az első világháborúban rendes katonaságát töltötte. Amikor leszerelt, akkor a vasúthoz került Budapestre. Ezt nem nagyon szerette, és elkerült a filmszakmához először a Projektograph filmkölcsönzőhöz, ott lett kölcsönosztály vezető. Volt neki egy bajtársa a háborúban, és milyen kicsi a világ, ahogy egyszer beszélgettek kiderült, hogy az én anyám és az ő anyja fiatal korukban barátnők voltak. Amikor a bátyám leszerelt, és itt Pesten a nagynénéméknél lakott a Pannónia 21-ben, ők meg laktak a Csanády utca 7-ben, a két család megint barátkozni kezdett.

Jenőnek egy Palotai Vilma nevű zsidó nő lett a felesége. A Gozsdu udvarban laktak, a Dob utcai oldalon. Volt az apjának a Károly Krt.-on egy férfi konfekció üzlete, amit még az apa a szüleitől örökölt meg. Jenőéknek egy gyerekük született Hédi. A Jenő később az Universál filmgyárnak lett a budapesti igazgatója, nagyon szép állása volt. A háború alatt már nem volt fiatal, állása sem volt már, és bement egy szeretetotthonba vidéken, és ott is halt meg. Kettőben is volt, de nem tudom már hogy hol. A háború után halt meg. A felesége él még, ők még fiatalon elváltak. A feleségét nem deportálták. Egy darabig a kislány is járt ide, anyám nagyon szerette. Egyszer aztán azt mondta a kislány, hogy ő nem akar hazamenni. Mi mondtuk neki, hogy azt nem lehet, és hazavittük. A következő héten, amikor mentem érte, már nem engedte az anyja, többet nem jött hozzánk. A bátyám még az első világháborúban volt katona.

Krausz Irma Romániában lakott Algyógyon. Ő ott ment férjhez. A férjének üzlete volt és rengeteg földjük is volt. Mahler Benőnek hívták a férjet. Nekik egy fiuk és egy lányuk született. Rózsi és István (Pityu). Pityu Temesváron tanult. Őket ugye nem deportálták, csak beköltöztették, mint zsidókat a megyeszékhelyre Dévára. Az apósának a bátyja Déván lakott, a polgármesteri

hivatalban volt főtanácsos, és épített magának egy gyönyörű villát. A személyzeti szobák közül kialakítottak egy lakást és oda mentek lakni. A személyzeti szoba lett a konyha, és az egyik gyerekszoba és még egy szoba lett a lakótér. A villába be volt vezetve a vezetékes víz, és volt fürdőszoba is. A fürdőszobában bojler volt, fával fűtötték fel, nem volt akkor villanyvezeték. A konyhában volt egy falikút. A konyhában volt egy mosdó, de csak hidegvíz folyt belőle. Amikor mi utaztunk oda látogatóba, be kellett menni Dévára, a „sicurantához” bemutatni az útlevelet.

István (Pityu), és a lány Rózsi (Csibi), mind a ketten kimentek Izraelbe 1960-as években. Irma a nővérem is később kiment Izraelbe. Ott haltak meg mind. Irma asztmás volt, és egyszer, amikor itt járt Pesten, én elvittem egy orvoshoz. A Jókai térnél lakott, és az adott neki gyógyszert, de azt mondta, hogy nem fog használni, mert az orvos kolozsvári volt, és tudta, hogy nem fog jól tenni az erdélyi levegő. Javasolta, hogy ki kellene menni Palesztínába. A Csibiék akkor már kint voltak. A szülők később mentek. A sógorom nem akart kimenni, de amikor látta hogy jól tesz neki a kinti levegő, belátta, hogy jobb kimenni. Először ment Csibi 1961-ben, utána Pityu később ment ki 1963 körül, és végül a szülők. Ber-Sheván laktak. A Pityu is már meghalt, de a felesége a Rózsi, minden pénteken föl hív engem most is. Csibi is meghalt és a férje is, a Laci.

Sári velünk jött Budapestre. Ő elment egy biztosító irodába dolgozni. A „La Fonciere Biztosítónál” dolgozott, könyvelt. Sári férjhez ment, egy gépészmérnökhöz. Tímár Pálnak hívták. Ez egy magyarosított név volt, de nem tudom, hogy miből magyarosított. Én már csak Tímárnak ismertem. Palit először nem vették föl az egyetemre, és akkor végül is Münchenben végezte el. A férj szülei, a Rumbach Sebestyén utcában laktak. A Kossuth Lajos utcában, a volt Úttörő Áruház helyén volt egy női divatszalon. Nagyon híres áruház volt, és ott volt a Sári anyósa „directrice” vagyis igazgatónő. A férje, mivel Münchenben végzett, nem volt otthon érvényes a diplomája. Ahhoz, hogy elfogadtassa, kellett volna egy évig itt Budapesten is járnia az egyetemre, de valahogy nem fűlt rá a foga. Erre inkább németből fordított, és aztán ő is a filmszakmában helyezkedett el. Filmfeliratokat fordított. Sáriék az Akácfa utca 6-ban laktak. Két szobás lakásban. A Dohány utcában volt az esküvőjük. Az Akácfa utcai lakás akkor még egy újjépítésű lakás volt, és nem volt teljesen kész, így egy ideig még albérletben laktak a Nagymező utcában. Később Sáriék elváltak. Az anyósa még egy ideig próbálta meggyőzni Sárit, hogy menjen vissza a férjéhez, de valamiért megharagudott rá nagyon, és soha nem akart a Palival együtt élni. Amíg együtt voltak, addig itt étkeztek nálunk. Reggelit azt megcsinálta otthon, de ebédelni már nálunk ettek. Sáriéknak, nem volt gyerekük.

Én Válban születtem Fejér megyében, 1904. október 23.-án. A ház ahol laktunk a következőképp nézett ki. Volt egy szoba, ami az utcai frontra nézett két ablakkal, onnét nyílt egy rész, aminek az első része ilyen előszobaszerűség volt, függönnyel volt leválasztva. Ott volt a konyha, onnét nyílt a nagyszoba, az volt anyámék hálósobája. Abból nyílt egy kisszoba, hátrafele. Ez volt a gyerekszoba. Onnét nyílt a nyári konyha. Annak volt egy része leválasztva, egy kis fallal. Ott volt egy nagy üstház, és abba melegített mindig anyám vizet a fürdéshez. Amikor mosás volt, a ruhát, amit kellett kifőzni, ott intézték. Tulajdonképpen mosókonyha is volt egyben. Általában itt is tisztálkodtunk, nem a konyhában. Nem volt tornácos a ház. Volt egy szép udvarunk és nagy kertünk gyümölcsfákkal. Cselédet is tartunk természetesen. A háztartási alkalmazott nem váli volt, de valahonnan a környékbeli falvakból jött, de nem tudom már, hogy melyikből. Volt még egy nagy spejzünk is, az a kertre nyílt, nagy ablaka volt emlékszem. Az udvaron volt egy filagória, ami deszkából volt, lyukacsos volt. Az udvaron volt egy különálló épület, ahol a fát tartottuk, és ott volt

kialakítva a cselédnek egy lakótér. A cseléd takarított, krumplit és zöldséget pucolt, mosogatott. Szombaton nem volt főzés, akkor ő rakott tüzet, meg máskor is. Mindennap kellett. Mivel mi kóserek voltunk, anyám megtanította cselédlányt a fontos szabályokra. Ettől nem volt szabad eltérnie. Betartotta, rendes volt a lány nagyon. Volt külön mosónőnk is, egy falubeli asszony. Nem jártak népviseletben Válban, nem emlékszem ilyesmire. Én még a mai napig kóser vagyok.

19101-ben áthelyezték szegény apámat Szilágycsehbe [*Szilágycseh (románul Cehu Silvaniei) város a mai Romániában Szilágy megyében*]. 6 éves lehettem akkor. Apám először előrement, hogy megnézze a falut, meg hogy lakást keressen. De csak úgy tudtunk lakást szerezni, hogy anyám mindent eladott, kivéve a hálószobabútort, azt egyedül megtartotta. Arra szükség volt. Apám a jegyzőnél lakott, amíg mi nem költöztünk oda. Azoknak volt egy szép házuk, és ott egy szobát apámnak kiadtak. Ahogy beléptünk a házba, volt ott egy üvegveranda és ott volt rögtön egy szoba, itt lakott apám. A veranda végén kezdődött a jegyző, különálló lakása. Apám ott három hónapig lakott. Közben a főutcán épült egy ház és akkor azt apám rögtön kibérelte és odaköltöztünk. Volt ott egy műbútorasztalos, ott rendelt anyám egy ebédlő bútort az utcai szobába, mert két utcai szoba volt és egy udvari. Az egyik az egy egyablakos kisebb utcai szoba volt a mi szobánk, hármunk szobája, onnét nyílt az ebédlő, ez volt a másik utcai szoba, és az udvari volt a háló, jó nagy volt az is. Ott volt egy tapétaajtó, és ott lehetett kimenni a konyhába. De volt egy nagy veranda is, nyáron ott ebédeltünk. A verandán volt egy asztal, székekkel. A verandáról kilehetett menni az udvarra. Onnan egy téglajárda vezetett a kapuig. A kert magasan volt, lépcsőn kellett fölmenni a kertbe. Ott is volt nagy kert, egy nagy almafára emlékszem, meg egy cseresznyefára. A járdáról lehetett a konyhába menni. A konyhából nyílt a spejz, és volt egy nagy ablaka, úgyhogy át lehetett nézni a szomszéd a házra. Itt is volt cseléd. Ő a konyhában lakott, de itt is volt külön mosónő is. A cselédek Szilágycsehen is magyarok voltak.

Szilágycseh egy nagyon ortodox-vallásos hely volt. Volt templom, rabbi, jesiva, sakter, és mikve is. Én Szilágycsehben kezdtem iskolába járni állami elemi iskolába. Óvodába nem jártam. Egy idős asszony tanított hébert, és oda jártam hozzá hébert tanulni és imádkozni is tanított. A fiú testvérem 13 évvel idősebb volt nálam 1891-ben született. 1914- ben katona volt 1918-ig. Szilágycsehbe csak három testvér került. Én négy évig jártam elemi iskolába. Állami iskola volt.

Volt ott egy nagy piactér, és ott volt egy artézi kút, onnan hoztuk a vizet. Az ortodox zsinagógába jártunk imádkozni, mert csak az volt. Anyám szombatonként ment, apám meg pénteken, mert szombaton dolgozott, akkor nem volt szabad szombat. Az ünnepekre mindig kivett apám szabadságot. Itt 4 évig éltünk.

1914-ben áthelyezték apámat Algyógyra [*Algyógy (románul Geoagiu, németül Gergesdorf, római neve: Germisara, később Thermae Dodonae): város a mai Romániában Hunyad megyében*]. ott nem volt polgári iskola. Két évig jártam Szilágycsehre, utána két évig Algyógyra elemibe. Ott fejeztem be az elemi iskolát. Az rendes állami magyar elemi iskola volt. A szomszéd kisváros az 12 km.-re volt Algyógytól, Szászváros [*Szászváros (románul Orăștie, németül Broos, latinul Saxopolis): város Romániában Hunyad megyében*.] volt a neve. Algyógyon lakott egy Kun Kocsárd nevű gróf, akinek egy nagy birtoka volt kastéllyal Szászvárosban. A kastélyban volt egy nagy bálterem, és sok gazdasági épület. Ezt az államra hagyta, és ott csináltak egy gazdaiskolát úgy hívták, hogy EMKE. Ebben az iskolában gazdatiszteket képeztek ki. Itt volt az ún. Kun kollégium. Ezt is a gróf alapította. Én oda jártam, de csak mint magántanuló, mert lányokat oda nem vettek föl. Nem voltak vegyes

osztályok. Az órákra bejárhattunk, ha volt éppen lehetőség Algyógyról eljutni Szászvárosba. Vizsgázni lehetett. Ez egy gimnázium volt. Volt bentlakásos része is. De én nem laktam ott. Hárman voltunk az én osztályomban lányok. Rendszertelenül jártam be, éppen amikor valaki kocsival (lovassal) ment be, akkor mentem vele. Akkor még nem volt autóbusz járat. Ez azt jelenti tulajdonképpen, hogy a 4 elemi elvégzése után, nem rendszeresen jártam iskolába.

Az igazgatónak egy villaszerű lakása volt. Volt ott mintagazdaság is, ahol tehenek, disznók, bárányok voltak. Egy nagy üvegház is volt felépítve. Az igazgató lányaival a Margóval és a Lilivel nagyon jóban voltunk. A nagyobbik leány akkor tanult lovagolni, nagy szenzáció volt az akkor, hogy a Margó „pricseszen” és rendszeresen, nem oldalt ülve ülte meg a lovat.

1916-ban ott Algyógyon, amikor kitört Törökországban kitört a török háború, a jobb módú török családok Törökországból nem akarták, hogy a fiaikat elvigyék katonának, odaküldték őket a mezőgazdasági iskolába. Hat ilyen török fiú lakott akkor ott. Gazdászoknak képeztek ki. Nagyon hamar megtanultak magyarul. Ott laktak a kollégiumban.

Ők vezették be az ún. cukorka ünnepet, amit az Emke udvarán tartottak meg. A Ramadani böjt végén van egy nagy ünnepség, ez az ún. cukorka ünnep. Meghívják embereket és kínálják a cukorkát. Mindeki aki böjtölt, annak egy hónap alatt leesett a cukor szintje, meg általában kicsit ki is van száradva. A nagy böjtöles utáni ünnepet úgy találták ki, hogy ez pótlodjon. Egy hetig tart, az első három napban a rokonok, barátok, családok meglátogatják egymást, ajándékoznak is egymásnak de főleg a gyerekeknek. A gyerekeknek kezet kell csókolni az idősebbeknek, ez a tiszteletet mutatja..

Algyógyon kis templom volt, de csak pénteken és szombaton volt nyitva. Nem volt rabbi, hanem a sakter tartotta az istentiszteletet. Rabbi csak Szászvárosban volt, ami 12 km.-re volt a falutól. Az ottani rabbival, mi nagyon jóban voltunk. Neológ rabbi volt, Friedmann volt a neve. Oda jártunk vendégségbe, de ők is jöttek hozzánk Algyógyra. A hittankönyvből mindig kijelölt egy szakaszt vizsga előtt a rabbi, és azt megtanultam, és azt kérdezte a vizsgán. Nála vizsgáztam. Aztán ők elmentek, és akkor a dévai rabbinál vizsgáztam. Amikor apám meghalt, akkor már a dévai rabbi temette, és a testvérem esküvőjét is ő tartotta ott Algyógyon. Az udvarban volt felállítva a hüpe. November 9-én volt az esküvő, de szinte nyári meleg volt emlékszem.

Jenő bar micvája nem tudom pontosan hogy hol volt, mert 13 év különbség volt közöttünk. Algyógyon hat évig voltunk. Volt ott egy fürdő, ahová vezetett egy rövid gyalogút. Szerpentin is vezetett fel, fönről a Marost lehetett látni. Meleg szénsavas fürdő volt, csak úgy habzott. Nagyon jó volt reumára. Természetes meleg víz volt. Híres volt abban az időben, még Pestről is jöttek rendszeresen vendégek. Volt ott egy kicsi, egy emeletes szálloda, de a falubeliek is sokan kiadtak szobákat. Sokszor mentünk oda mi is fürödni nyáron. Volt ott egy nagy uszoda, én ott tanultam meg úszni. Még a férjemmel is voltam ott, később is, amikor a nővéremet látogattuk meg.

Algyógyon nem sok zsidó volt. Emlékszem, lakott ott akkoriban egy ügyvéd, akinek volt egy háromkerekű nagyon kezdetleges autója. De ez akkor nagyon nagy szám volt.

Hatodikba kellett volna járnom, amikor eljöttünk Budapestre. Akkor én 16 éves voltam. Sajnos nem érettségiztem le. Akkor a Pannónia utca, ahol először laktunk 5. kerület volt, nem mint most. Anyám ezért elment a Markó utcai fiú gimnáziumba és azt mondta az igazgató, mert minket úgy

kezelték ott, mint erdélyi menekülteket. Szóval azt mondta az igazgató, hogy mint menekülteket minket fölvesz arra az évre januártól, de szeptemberben vizsgázhatok a magántanulókkal. Persze lányok oda sem járhattak, engem csak mint menekült vett fel, és a hatodikat így ott folytattam. De ősszel kellett volna vizsgáznom. Utána pedig azt mondta, hogy anyám menjen el az Andrássy úti leánygimnáziumba, hogy ott folytassam tovább. Varga Katalin állami gimnázium. Elmentünk oda is, azt mondta az igazgató, hogy fölvesz, de különbözeti vizsgát kell tennem. Egy évet adnak rá. Ez teljes képtelenség volt. Én ott elsőtől latint tanultam, itt meg francia volt. Hat év anyagát képtelenség lett volna megtanulni egy év alatt. Így nem tudtam leérettségizni. A Markó utcába szeptemberig jártam. Ott sikerült vizsgáznom.

Akkor egy darabig nem voltam sehol, majd tanultam gyors és gépírást. Az Alkotmány utcai Kereskedelmi Akadémián levizsgáztam gép és gyorsírásból nagyon jó eredménnyel. Egy évet jártam oda. Olyan 17-18 éves lehettem, amikor megkaptam ezt a bizonyítványt. Egy ügyvédi irodában kezdtem dolgozni, a Falk Miksa utcában. Dr. Pongrácz Jenő volt az ügyvéd, aki egy nagyon rendes zsidó ember volt, a családjával együtt.

Akkor már férjnél voltam, amikor a sógornőm a Lázár utcában dolgozott. Dr. Besnyő ügyvédi irodájában. Az Andrássy útra néztek pont az ablakok a Lázár utcából, és akkor a sógornőm elment szabadságra, és azt mondta, hogy addig helyettesítsem őt. Én oda mentem két hétre helyettesíteni, és akkor azt mondta főnököm, hogy maradjak ott, (a sógornőm úgyis el szeretett volna menni tőle). Nagyon helyes emberek voltak, aztán a Révay utcába költöztek át. Itt elég sokáig, kb. 5 évig dolgoztam. Utána is nagyon jóban voltunk velük, egészen amíg éltek. Volt egy gyerekük, olyan 3-4 éves lehetett, nagyon szeretett engem. Mindig beült az ölembe, átölelt egyszer a kis karjával, és azt mondta, imádom a Dusi nénit. A háborút túléltek. A feleség vidéki volt, a gyerek mellett volt egy fraulein. Amikor kinőtte a nevelőnőt, akkor lementek a nagymamához Kalocsára. A nagymama kóser volt.

Mi áprilisig voltunk a Pannónia utcában (decemberben érkeztünk 1920-ban). 1921-áprilisában költöztünk a Paulay Ede 39. utcába, azóta itt lakom. A lakást a bátyám ismeretsége révén vettük meg. A bátyám, mikor katona volt, volt egy bajtársa, akiről kiderült, hogy az anyám meg az ő anyja ismerik egymást. Ők a Csanády utcában laktak, az utcán véletlenül találkoztak. A fiúnak volt három lánytestvére, hívta őt, hogy menjen el hozzájuk. Nagyon szívesen fogadták, és az egy lánytestvér, aki a Láng gépgyárban dolgozott, az anyjuk is áthívott minket. Jóba lettünk. Ez a lány tehát azt mondta, hogy az egyik kollégája mondta, hogy egy ismerőse megy ki Amerikába és eladja a Paulay Ede utcai lakását. Kérdezte, hogy ez nekünk megfelelne-e? Mondtuk, hogy először megnéznénk, és akkor anyám, a nővérem, meg a bátyám idejöttek azzal a valakivel, és megnézték a lakást. Összesen három szoba volt, és megfelelt a lakás. Volt cselédszoba is, de nekünk akkor már nem volt cselédünk, inkább bejárónőt alkalmaztunk. Háromszor egy héten jött, takarított, beeresztette a parkettet. Budapestről külső kerületéből járt, de már nem tudom, hogy honnan.

Anyám hirtelen halt meg. Már a háború után, de nem emlékszem a pontos dátumra. Az 1950-es évek elején. Beteg volt, és volt nekünk egy nagyon jó orvosunk, a dr. Grozilla, az volt a körzeti orvos, aki az Andrássy úton lakott. Egy este rosszul lett anyám, és telefonáltunk neki, megvizsgálta és adott neki injekciót és mondta, hogy reggel szóljunk majd. Később aztán elmondta, hogy éjjel 3-kor fölébredt és mondta a feleségének, hogy szegény Krausz néni már nem él. Nekünk nem mondta meg, hogy ilyen rossz állapotban van. Amikor észrevettük, hogy már nem él, akkor itt a

második emeleten lakott egy család, Frankel család. Ők nagyon vallásosak voltak, meg gyáruk is volt, ortodoxok voltak. Járt hozzájuk egy zsidóasszony háztartást vezetni, akivel mi jóban voltunk. Akkor fölszaladtam, hogy jöjjenek le, és lefektették anyámat a földre, itt nem volt szalma. Letakarták. Elmentek, utána kijöttek megnézni, és jöttek a hitközségtől, és a kocsival elvitték. A sarokig el kellett kísérijük, aztán befordult a kocsi, addig mehettünk. Olyan 80 körül lehetett anyám, amikor ez történt vele. A mosdatáson senki nem volt ott a családból. A Kozma utcában van eltemetve. Mellé került a Sári nővérem később, a harmadik hely nekem van fenntartva a családi sírban.

26 éves voltam, amikor férjhez mentem. A férjemet Somogyi Imrének hívták. Ez már egy magyarosított név, az eredeti neve Flesch volt, őt még így anyakönyvezték. A férjem 1900-ban született. A nevet még az édesapja magyarosította 1906-ban, mert akkor született a sógornóm, az Ilonka, és ő már Somogyinak született. A család kaposvári volt. Ott is született a férjem. (*Somogy megye*). Anyósom fivére ott ügyvéd volt. Nagyon szép háza volt a Korona utca 15.-ben. Dr. Balázs Árminnak hívták.

Kaposváron éltek, de a család még a 20. század elején följött Budapestre. Apósom férfiszabó volt. Otthon varrt, nem volt üzlete. Az, hogy én hogy ismerkedtem meg a férjemmel, az egy hosszú és érdekes történet.

Anyámnak élt Bécsben öt unokatestvére, Huppert volt a családnevük. 2 lány (Annie és Paula) és három fiú.

A lányok férjhez mentek, az egyik Pozsonyba. Tante Annienak híres színésznő lett a lánya, akit Hédý Lammarr néven vált világhírűvé. Hédý 19 éves korában férjhez ment egy osztrák fegyvergyároshoz. Gyönyörű nő volt, aki később Amerikában híres filmcsillag lett. Szépségével mindenkit lenyűgözött. Egy ausztriai villában élt elzártan, ahonnan megszökött, és meg sem állt Hollywoodig, ahol sztárkarriert csinált. A második világháború idején felajánlotta szolgálatait egy amerikai katonai fejlesztő laboratóriumnak, ahova bevitte azokat a tervrajzokat, amiket férjétől, az osztrák villából „emelt” el. Lamarr ekkor már tudósa volt a jelzőrendszereknek, amelyek repülőgépekről ellenséges hadihajókra vezettek távirányított bomákat. Később egy fizikus-kutatóval feltalált egy olyan rendszert, amely kiszűrte az ellenséges vízi járműveket irányító rádióhullámokból azokat a zavaró jeleket, amelyeket a célzást akadályozták. Így a hajókat sokkal könnyebb volt eltalálni. Az ötvenes években Lamarrék technikai ötletét alkalmazták, más katonai járművökn is (chipekben). Ezt a szabadalmat viszont a világ, 1985-ig nem ismerhette meg, mert titkosították. A pozsonyiakkal nem tartottuk annyira kapcsolatot, de nem tudom, hogy miért.

Paula néni volt a másik lánya. Paula néni Bécsben ment férjhez, azokkal jóban voltunk. Volt egy nagy áruházuk Kirschlagban. Mindenfélét árultak. Azt később eladták, és Bécsbe költöztek, és ott a Kartner Strassen nyitottak egy cukorka és csokoládé üzletet. Nagyon elegáns volt ez a bolt. Ő anyámnak első unokatestvére volt.

Jetti, Paula testvére volt, de nem tudok róla semmit. Volt még egy Károly, Oszkár, Leó is a testvérek között. Ők mind Bécsben éltek. Károly egy gyárnak volt a képviselője. Sokat járt Bucarestbe, és akkor mindig elment Algyógyra a nővéremékhez. A sógorom perfekt beszélt németül. Leóval nem tartottuk a kapcsolatot.

Egyszer mentek Abbáziába. Oszkár jött Pestre, vegyész mérnök volt és volt egy találmánya, azt akarta szabadalmaztatni. Az újpesti Wolfner bőrgyárban, akarta szabadalmaztatni. Akkor eljött hozzánk is meglátogatni, emlékszem. Anyám nem volt itthon, csak én, és hallom, hogy csöngetnek. Kimentem, hogy megnézzem, hogy ki az, látom, hogy egy magas, nagyon csinos férfi prêmes bundában áll az ajtó előtt, ez január vége volt. Kérdezte, hogy Vilma? Mondtam igen, ő azt válaszolta, Huppert Oszkár vagyok Bécsből. A beszélgetés persze németül folyt. Beengedtem, anyám éppen a csarnokban volt vásárolni. Azt mondta nekem, vicceljük meg, és mondjuk azt, hogy ötórai teán ismerkedtünk meg, és eljöttem vizitálni. Megjött anyám, látta a bundát az előszobában nem tudta elképzelni, hogy ki lehet az. Amikor bejött a szobába, az Oszkár fölállt, meghajolt és azt mondta: Kezét csókolom nagyságos asszonyom. Azt mondja erre anyám, azt hiszed, hogy nem ismerlek meg te csibész! Nevettünk jókat ezen.

A férjhez menetelem története valahol ennél a pontnál kezdődik. A Paula néni a férjével mentek Abbáziába, de előtte még meglátogatták a pozsonyi rokonokat. Onnan jöttek Pestre hozzánk. Akkor meséltek a pozsonyi rokonokról. Ahogy így beszélgettünk, anyámat jól letolták, hogy nem járok sehova, micsoda dolog ez. Akkor aztán volt egy tánciskola az Andrássy úton a Dexner-palotában. Elmentek és beirattak a tánciskolába. Én először nem akartam menni, de hát kellett. Összebarátkoztak, és rábeszéltek. Aztán persze jól éreztem magam. A nővérem akkor már elvált a férjétől, és ő gardírozott engem.. Volt ott egy nagyon helyes fiú, aki sokat táncolt velem. De én nem tudtam, hogy ő udvarol a másik csoportból egy lánynak. A mi csoportunkba kevés fiú volt, így mindig átjöttek hozzánk. Mikor már látták, hogy nagyon sokat foglalkozik velem, az apja Fehérváron volt állomásfőnök egyébként, ő pedig mérnök volt és a Ganz-Mávagban dolgozott. És elmondták a lánynak, hogy sokat foglalkozik egy szép szőke leánnyal- ez voltam én. A lány egyszer megjelent a nagynénjével, és pont szünet volt, mi meg sétáltunk épp a fiúval. Mikor ezek bejöttek, megszeppent a fiú, és odament hozzájuk és bemutatott nekik. De nem álltak velem szóba. A későbbi férjemnek egy osztálytársa járt ebbe a tánciskolába, a mi csoportunkba. Ő is sokszor felkért táncolni. Egy héten egyszer volt a tánciskola. A férjem és ez a fiú az Izabella utcai kereskedelmi iskolába járt, és ott is érettségiztek. Volt az öregdiákoknak egy egyesületük, „Izabellisták” így hívták őket. Pont akkor, pont arra a napra esett az izabellisták ünnepsége mint a tánciskolai (ez karácsony tájékán volt), és nem ment ez a fiú el az öregdiákok találkozójára. Két hét után a későbbi férjem megkérdezte hogy miért nem volt ott? Azt mondja ez a fiú, nagyon jól érzem magam a tánciskolában. És mondta neki, hogy „gyere Te is, nagyon helyes lányok vannak ott. Hívta őt. Nem kellett sokat mondani neki, el is jött, és hát kiszúrt engem, és nagyon sokszor felkért táncolni. Sokszor haza is kísérték, hiszen nagyon közel laktam. Amikor volt a vizsgabál, én elhívtam két unokatestvéremet. Volt ott egy fiú, aki senki mással nem táncolt csak velem. Volt ott egy férfi is, aki a nőkkel foglalkozott- tánciskola tulajdonosa. Soha nem kért fel, és amikor beléptünk intett a zenének, megszólalt a zene és odajött, felkért és velem nyitotta meg a bált. Ezen jót mulattam. De a fiú, akinek a barátnője volt, csak jött mindig hozzám, kérdeztem is tőle, miért nem foglalkozik az Incivel? Erre ő, úgy örülök, hogy az Inci jól mulat.

A tatabányai unokatestvérem nagyon összebarátkozott az Évivel, és ő őket kísérté haza. A másik unokatestvérem az anyjával ment haza.. Imrém is elköszönt, kezét csókolom, majd jelentkezem! Mondtam jó, de egész héten nem jelentkezett. Péntek este idejön a Kleinné meg az Évi velük ott a tánciskolában barátkoztunk össze, azt mondják, most már tudtok táncolni, menjünk valahova el este. Az évi megbeszélte a Gyurival, fölfogja hívni a Gutzmann elszakíthatatlannál dolgozott, ez

volt a reklámja, ez egy munkaruha nagykereskedés volt. Ott könyvelt. A Rákóczi úton volt ez a bolt. Én föl hívom a Gyurit, Te pedig a Somogyit-mondta. Én a Somogyit? –kérdeztem, hát hogy képzeled, mondtam én. A Somogyi azt mondta felhív, mégsem hívott. Nekem pedig semmi szükségem nincs arra, hogy azt mondja nagyon sajnálom, de más programom van. Azt mondja erre, én föl hívom, de engem hagyj ki a dologból légy szíves- mondtam. Erre föl hívta a leendő férjemet, hogy az én megbízásomból hívja fel. Jövök ki a szobából, csöngetnek. Nyitom az ajtót, az Imre volt. Kérdeztem, hát maga mit keres itt? Erre ő, hát maga miért van úgy meglepve, hiszen maga üzent. Mondtam itt valami félreértés van. Jöjjön be, tegye le a kabátját, majd tisztázzuk. Félrehívtam az Imrét és az Évit, és mondtam Évinek, hogy mesélje el, hogy mi történik itt tulajdonképpen. Őszinte volt Évi és elmondta. Én meg mondtam Imrének, hogy én meg nem akartam hogy visszautasítson. Imre azt felelete, hogy elárulom magának, hogy volt programom szombat estére, de lemondtam, amikor Évi telefonált, hogy maga üzent. Szombaton elmentünk a Gellértbe. Jött velünk a Sári nővérem, Évi, a mamája, a Gyuri és Imre. Táncolni mentünk. Hazakísértek, nagy szerelem volt a Gyuri meg az Évi között. Gyuri levitte Évit Tatabányára a szüleinek bemutatni, de a szülőknek nem tetszett, és szakítottak. Akkor Imre hazakísért. Aztán jelentkezett telefonon. Addig volt telefonunk, amíg a zsidóktól el nem vették. Eljött hozzánk, és kezdtünk járni. Az esküvőnk 1931-ben volt a Dohány utcai zsinagógában. Mentünk péntek este a Dohány utcába imádkozni, és aztán megtudta, hogy én odajárok, és a munka után ő is odajött mindig.

Imre egyébként az Anger Biztosítónak volt a főkönyvelője. Aradi utcában lakott a szüleinek. Elég hamar fölkerültek a szülők is Budapestre. A férjemnek volt egy testvére az Ilonka. És volt egy öccse a Jóska. A Jóska szegény állt a belvárosban a peronon, várta a villamost, előírás szerint csillaggal. Jöttek a nyilasok, és elvitték Auschwitzba. Nem élte túl. Ilonkának hamis papírokkal megúszták valahogy.

A férjemet többször elvitték munkaszolgálatra. Először Budakeszin volt, és később Győrre emlékszem utoljára, onnan írt nekem egy nagyon szép levelet, szegény bízott benne még, hogy haza kerül. Ez volt az utolsó levél. Katonának is behívták, és amikor leszerelt, munkaszolgálatra kellett volna jelentkeznie. Leszerelték, itthon volt két napig. Harmadik nap korán reggel csöngettek. Én mentem ki, láttam hogy egy rendőr. Azt mondta, Somogyi Imrét keresi. Kérdeztem miért? Azt mondta azért, mert nem vonult be munkaszolgálatra. Megmutattam a hivatalos papírt. A rendőr erre azt mondja, mi nem mehetünk be a lakásba, csak akkor, ha nekünk erre külön papírunk van. Akkor mi kihoztuk az ajtóhoz a papírt. Megmutattuk, azt mondja a rendőr, bocsánatot kérek, minden rendben van. A férjem még azt is mondta neki, hogy nem kell magának bocsánatot kérnie, hiszen maga parancsot teljesít. Aztán azt mondta a rendőr, hogy holnap akkor reggel nyolc órakor jelentkezzen itt és itt. A férjem el is ment. Mindenestre örültük ennek a pár napnak. Nem egész 13 évig éltünk együtt. Aztán deportálták Bergen-Belsenben és februárban halt meg 1945-ben. Kaptam a minisztériumból egy értesítést, hogy meghalt. Az unokatestvére az is Belgen-Belsenben volt, de visszajött. És valahogy akkor jóban voltunk, és akkor nem is kérdeztem rögtön, hogy mit tudott a férjemről. Aztán amikor vége volt a háborúnak, szaladgáltam ide-oda. Megszólítottam utcán munkaszolgálatosokat, hogy nem tudnak-e hírt a férjemről. Aztán kaptam egy címet, az Irányi utcában volt egy panzió. Ott volt egy illető, aki sokáig vele volt a táborban, és akkor a nővéremmel odamentünk, vittünk neki ennivalót és kérdeztük, hogy mit tud Imréről. Azt mondta, hogy amíg ők együtt voltak, addig jól volt a férjem, járt dolgozni. És akik jártak dolgozni, azok egy kicsit többet kaptak enni. Aztán ő kórházba került, és nem tudja mi lett vele. Aztán egyszer a sógornóm szegény

az Ilonka mondja, hogy találkozott valakivel az utcán, aki együtt volt utolsó napjaiban a férjemmel. Az illető csak annyit mondott, jobb ha nem kérdezi, hogy mi lett vele. Végül is nem tudom, mi az igazság, lehet, hogy csak nekem nem akarták elmondani.

Amikor Imre itt volt munkaszolgálatos a Timót utcában mi meg a védett házban, eljött oda és mi mondtuk neki, hogy maradjon ott. De ő azt mondta, nem marad, mert az egész munkaszolgálatos csapatnak megvan a védettsége és a századparancsnok megígérte nekik hogy bemennek egy védett laktanyába. Amikor én megkaptam a védettséget, akkor a férjem is megkapta. Ennek ellenére elvitték, ő nem használta fel ezt a levelet, mert azt hitte hogy védett a század által. A férjem nem vett virágot soha, csak levelet írt. Az Imre családja neológ volt. Kóserek voltak az biztos, úgy ahogy mi is, a ma napig.

A háború alatt védett házban voltunk a Tátra u. 4-ben, svájci „Schutzpass”-unk volt. Úgy sikerült szereznünk, hogy én egy ügyvédi irodában dolgoztam, és a főnököm feleségének az unokatestvérei, akiket én is ismertem, itt laktak a Király u. 38-ban, azok a svájci követségen dolgoztak. Mindig küldtek hozzájuk egy embert, aki vitte nekik a holmit, amit kimostak, gyümölcsöt, süteményt, és ők intézték el nekünk. Először én és a férjem kaptuk meg. Mondták, hogy a nővérem is meg fogja a kapni, de mi vagyunk a fontosabbak, mert mi voltunk a fiatalabbak, minket biztosan deportálnának. Nővérem nyolc évvel idősebb volt nálam. De elvittek minket a téglagyárba. Sári a Kozma utcában van eltemetve az anyám sírjában. Sári sokáig élt még a háború után.

Sátoros ünnepeket megtartottuk. Amikor Válban laktunk, ott volt az udvaron egy virágoskert és ott volt egy rácsos szaletli. Nyáron ott ebédeltünk, és azt apámék megcsinálták sátornak. Fel volt díszítve. Belül abrosz volt, meg gyümölcs, meg virág ilyesmi. Képek is voltak, vallási képek is. Papírlánc is volt. Ezt a nővéreim csinálták. Apám csinálta az imádkozást. Jöttek a rokonok, anyám testvére aki ott lakott a Róza néni. Neki volt három fia. Ott volt a nagymama is. A tetejét náddal borítottuk be. Hogy miket ettünk, már nem tudom. Csirkét, süteményeket flódnira emlékszem. Szilágycsehen nem tudtunk sátrat csinálni, mert ott ugyan volt egy nagy terasz de az be volt építve. Ott volt egy nagyon szép zsinagóga, és mi odamentünk a sátoros ünnepekkor. Algyógyon megint volt sátor az udvaron. Úgy emlékszem, hogy ott más családokkal csináltuk közösen, de apám imádkozott.

Budapesten a Dohány utcai zsinagógába mentünk sátoros ünnepekkor, később a Vasvári Pál utcába. Nagyon jóban voltunk a Herskovics rabbiékkal. Elvitték őket azzal a vonattal, amiről azt mondták, hogy svájcba viszik őket. Volt három fiuk volt és egy lány. Az egyik fiú akkor már kint volt Palesztinában.

Hanukakor fánkot sütöttünk. Purimot is ünnepeltük. Anyám sütött kindlit. Ez egy vidám ünnep. Jelmezbe nem öltöztünk, de jöttek vendégek. Nem rokonok, mert ott nem voltak, Szilágycsehen és Algyógyon.

Pászkagombócot húsvétkor csináltunk. Pészachot is mindig megtartottuk. Az apám tartotta a szédert. Főtt húst ettünk mártással, fokhagymamártással. Macesztortát is csináltunk.

Töltött halat nem csináltunk, mi azt nem szerettük. Hremzlit néha csinált anyám. Anyámnak híre volt, hogy milyen gazdasszony. Spenót, zöldbab, tökfőzeléket, kelkáposztafőzeléket kíválón

csinálta. Mindig változatosan főztünk. Amire még emlékszem, az a csirkepaprikás, paradicsommártás.

A Hunyady téri csarnokba járt anyám, fiatalabb korában pedig a nagycsarnokba vásárolni. A Dob utca 15-ben volt a kóser mészárszék. Húsert odajártunk, és baromfiért a Kazinczy utcába, ott kéthetente lehetett kapni. Ott volt egy üzlet, pénteken barcheszt is lehetett kapni. Ez már a háború után volt. Háború előtt a Klauzál térre jártunk. Ott volt egy mészárszék, meg ott volt egy sakter.

Újévkor a nővéremmel kimentünk a Lehel piacra ott lehetett élő kakast kapni, ezt otthon körülvertük (*kapores*), és aztán elvittük a Klauzál térre leváгатni. A Dob utcában a mészárszék szuterénjében volt egy hosszú asztal, ott voltak imakönyvek és voltak csirkék és kakasok. Ki lehetett választani, meg lehetett mosni a lábukat, volt ott spárga, össze lehetett kötni a lábukat, az imakönyvvel lehetett imádkozni, akkor levágták, megkopasztották, fölbontották, levágták a fejét és a lábát. Ez a háború után volt. Amíg apám élt csinálta a kaporeszt a kakassal.

Sakter volt Válban is és Algyógyon is. Most én pénzzel csinálom, ezt Izraelbe tanultam. Ez Hosszúnap előtt van. Van egy kis perselyem oda teszem a pénzt. Hosszúnapkor természetesen böjtöltünk. Én most már nem. Mi nem csináltunk almát, a tempolmba odahoztág a birsalmát amibe szegfűszeget szúrtak. Etrog is volt, Szilágycsehbe hozták a házba a. ún. bóherok, imádkoztunk minden reggel. Bejöttek hozzánk, akik ún.napokat ettek nálunk. Ketten voltak Szegény ortodox szülőkkel, a fiuk ott volt a jesivában. Ez Szilágycsehen volt, de Algyógyon nem volt szokás, ott nem voltak ortodox zsidók.

Amikor én fiatal voltam, a legidősebb nővérem az Irma nagyon szépen cimbalmozott. Vettünk egy nagyon szép cimbalmot, azon játszott. Ő Szilágycsehbe tanult meg cimbalmozni, egy magyar keresztény nőtől, az tanította. A Sári is tudott, de ő énekelt is, mert nagyon szép hangja volt. A sógorom a Lajos Hátszegen járt a kereskedelmibe. Ő szépen hegedült. Szünidőben mindig eljött hozzánk, hozta a hegedűt, a nővérem cimbalmozott a Sári énekelt. Magyar nótákat játszottak. Be volt csukva az ablak, de megálltak az emberek hallgatni, olyan szépen játszottak. Zsidó dalokat nem játszottak, ez Algyógyon volt.

Sóletet főztünk szombaton. Pékhez vittük. Mindenhol, ahol lehetett. Algyógyon nem volt pék, így ott a sütőben sütöttük. Itt Pesten sem vittük pékhez, otthon sütöttük meg.

A háború előtt nem voltunk kapcsolatban a cionista mozgalmakkal. Én először 1966-ban voltam Izraelben, azóta pedig nyolcszor voltam. A jom kippuri, és az öböl háború idején is ott voltam. Tel Avivban és Beer Shéván vannak rokonok, Jahvnen lakik a nővérem lánya. Volt egy idő, hogy szerettem volna Izraelbe letelepedni. El is mentem a szochnuthoz, mondták, hogy adnak lakást, meg nyugdíjat. Aztán, nem tudták megmondani, hogy hol kapok lakást. Arra gondoltam, hogyha messze a rokonoktól kapok lakást, akkor nem szívesen maradok ott. Pesten volt lakásom, nyugdíjam, meg minden ideköt, így úgy döntöttem, hogy nem telepedek le végül Izraelben. A nyelvet nem tudtam. Mi otthon magyarul beszéltünk. Tudtam németül. Anyám jól beszélt jiddisül, apám csak németül. Ők egymás között magyarul beszéltek.

Még a háborúelőtt itt Budapesten, a férjemmel angol órákat vettünk. Egy magántanárnál tanultunk. Sokáig tanultunk, mert készültünk ki Amerikába. Én a munkából kifolyólag sokat jártam a Szabadság téri postára, és ott volt az amerikai követség. Amikor kezdődtek a zűrök, én egyszer

fölmentem és jelentkeztem, hogy ki szeretnék vándorolni. Egy idő múlva kaptunk egy értesítést, hogy adjuk be a papírokat. Szegény férjemmel egymásra néztünk, és egyszerre mondtuk azt, hogy nem. Akkor még éltek a családtagok, nem volt szívünk itt hagyni őket.

A férjem halála után, soha nem akartam férjhez menni, pedig voltak kérőim. Én nem jártam senkivel, csak úgy megláttak és időnként üzentek, hogy meg szeretnének ismerkedni velem. Ilyen történetet most elmesélek.

A nővérem 1946-ban ment férjhez.. Algyógyon laktak, de a megyeszékhelyre bevitték a zsidókat, de nem deportálták. Ők Déván laktak. 1947-ben Mentünk Temesvárra, a férjét nagyon szerettük. Négyszobás lakásuk volt. Ádesanyja Buziásson nyaralt éppen. Csibi az Irmának a gyereke volt. A Laci azt mondta, hogy ne szakítsa meg a kúráját, nekünk az egy szép kirándulás lenne Buziássra menni, majd mi megyünk. Reggel el is mentünk. Az egyik orvosnak megtetszettem ott a fürdőben. Pár szót váltottunk vele. Este hazamentünk. Aztán elmentünk Dévára. Pár hét múlva írta a nővérem egy levelet, hogy az orvos feleségül akar venni. És ha nem akarok Nagybányára menni, akkor eladja a nagybányai házát, és vesz Temesváron egy lakást, mert arra gondolt, hogy a rokonok miatt esetleg én szívesebben mennék oda. De még Pestre is hajlandó eljönni miattam. Hát én nem voltam hajlandó.

Később a vállalatnál is volt egy osztályvezető, aki próbálkozott nálam, de én hajthatatlan voltam.

1956-ban nem mászkáltunk ki a lakásból. Otthon ültünk. Én senkivel nem vesztettem össze a vállalatnál. Mindenkiel jóban maradtam. Rólam tudták, hogy zsidó vagyok. Voltak ott mások is zsidók, igaz nem sokan. Antiszemita megnyilvánulás nem ért. De azért hallottam egyet mást.

A háború után amikor visszajöttünk a lakásba mind a három szobában külön családok laktak, ide behelyezték őket. Elloptak sok mindent, pl.a függönyöket ellopták. Amikor jöttünk vissza, akkor az egyik épp a mi lakásunkból pakoltak egy kocsira. Azt láttuk, hogy rengeteg ágyneműt pakolnak föl, de nem tudtuk, hogy a mi lakásunkból viszik azt éppen.

A házban csak zsidó lakott, egy kivételével, aki dr. Almássy nevű járásbíró volt. Ő volt az egyedüli keresztény a házban a második emeleten lakott. 3 emelet volt a házban. Minden emeleten öt lakás volt. Mellettünk a sarokban lakott egy család, velük nagyon jóban voltunk. Két lányuk volt. Az egyik olyan szép volt, mint egy messeni figura. Őt valaki a Dexner palotában bújtatta a háború alatt. El is vette a háború után. A fiatalabb elmenet Debrecenbe, ott bújkált, aztán kiment Palesztinába (*Izraelbe.*)

A második emeleten laktak a Frankelék. Nekik frottír törülköző gyáruk volt. Volt egy üzletük a Káldy Gyula utcában, az régen Ódon utca volt. Nagy üzlet volt. A Paulay és a Király utca között volt. Ott nagyban árultak. Ők ortodoxok voltak. De nem járt a férfi pajeszben és kjaftánban. De nagyon vallásosak voltak. A harmadik emeleten lakott egy család, nekik kóser éttermük volt a Révay utca sarkán. A nő férjét deportálták, és nem jött vissza. Az étteremet bezárták. Később a Moszkva téren nyitott egy kis bódét, aztán abbahagyta. A Frankelék Izraelbe mentek. Arra már nem emlékszem, hogy a házból deportáltak-e valakit, de sokan még előtte elmentek Amerikába és Izraelbe. Anyám a fiútestvéremmel bementek a gettóba. Anyám nem volt a védett házban, nem akart jönni. Ott szabadult föl. Anyám nagyon kényes volt, csak azt ette meg, amit ő maga főzött. Még a gettóba is bevitt amit tudott krumplit, meg mást otthonról. Ott főzött magának, és amit kaptak kosztot ott

bent, a bátyámnak adta az ő részét is. A gettóban kóser volt minden. De még a kóser péktől sem evett meg semmit, otthon sütötte a kenyeret meg a barcheszt.

Anyám vörös göndörhajú volt. Nagyon jó gazdaszony volt. Nálunk mindig sok vendég volt. Altonából hozatta a kávé, ez egy tengeri kikötőváros. Négy féle kávé hozatott mindig: „cuba”, „gyöngy”, „aranyjáva” és „maragucci”. 5 kg.-os zsákokban küldték mindig leplombálva utánvétellel. Válba küldték ezt még, erre nagyon emlékszem. Mindig elosztotta a család. A nagyanyám, a Róza néni, Tincsi néni és anyám között. Postán jött a csomag Olaszországból. Ő pörkölte mindig és nem tett cukrot bele, úgy itta. Nekem is volt pörkölöm. Anyám nagyon művelt volt. Beszért németül, szerbül, mert Érden rációk voltak, meg tótul, de nem tudom honnan, beszért jiddisül is.

Mi jártunk színházba. Operabérletünk volt. Háború után volt ez. Háború előtt a Vígszínházba jártunk. Férjemmel két évig volt oda bérletünk. Erkelbe is jártunk.. A Nabuccó pl. idejött a milánói scalából egy híres énekes. Én voltam Milánóban már később, amikor sokat utaztam. Voltam Spanyolországban is. Silveri meg a lánya láttuk a Rigolettóban az Erkelben láttam. Rendszeresen nem de jártunk a Vasvári utcai zsinagógába uzsonnadélutánra, ahol tartottak kultúrelőadásokat. Bálint házba is jártunk a háború után teadélutánra, meg születésnapokat is ünnepeletünk ott. A hunyay téri templomban voltam uzsonnadélutánok..

Volt barátnőm Alexander Klotild. Az Andrássy és a Csengery utca sarkán lakott. A nagynénim férjének a rokona elvette ennek a barátnőmnek a nővérét. És így megismertem a hugát. A Klotilddal eljártunk esténként az Edison kávézó szuterénjében volt. A Körút és az Aradi sarkán volt. Ott volt az Abbázia is. A Liszt Ferenc tér sarkán volt egy kávéház Fészek volt a neve. Odajártak a művészek, színészek írók.. A lányt deportálták, nem jött vissza. Láttam a sírkövét a Kozma utcában. Keresztényekkel is barátkoztam, engem ez nem zavart.

Algyógyon pl. a főszolgabíróék nem voltak zsidók. Amikor új lakó érkezett a falkuba, akkor az volt a szokás, hogy mentek vizitálni, bemutatkozni a falu előjáróinak. Azt mondták a szüleimnek, hogy a Pogányékhoz, a főszolgabíróékhoz ne menjenek csak egyszer, mert nem szeretik a zsidókat. Második vizite így nem mentek anyámék. Volt ott egy földbirtokos család, neki volt egy nőtlen fia. Volt két malmuk. A Raffael néni mindig szervezett a fiataloknak zsúrokat. Volt már akkor fürdőszobákuk is. A nővéreim oda fölmentek hozzá. Nem volt otthon, a Pogányéknál volt éppen. A fia meg átszaladt az anyjáért, hogy majd jönnek máskor jönnek mondták a nővéreim. A Pogányné azt mondta, hogy a Miksa vigye oda hozzájuk a nővéreimet. Egyszer eljött hozzánk a Pogányné, és mondta anyámnak, hogy maguk nem jöttek hzzánk második vizitnek. Anyám meg megmondta neki őszintén, hogy azt hallotta a faluban, hogy nem szeretik a zsidókat. Azt mondja, zsidó és zsidó között különbség van- mondta ő, és attól kezdve legjobb barátságban voltunk. Ők beköltöztek Szászvárosba. Mikor meghallották, hogy az apám meghalt, kijöttek Algyógyra a temetésre. Volt lovaskocsijuk, azzal jöttek. Itt Pesten is voltak keresztény ismerősök. Karácsonyfánk soha nem volt, soha. Izraelben Hanukakor iszonyú vásárlás van. Amikor kicsi voltam nem kaptunk ajándékot. De az őszi ünnepekre mindig kaptunk új ruhát, ez fontos volt.

A háború után nem politizáltam. Valahogy nem érintett meg engem ez az egész. Tettem a dolgom, dolgoztam. Az 1956-os eseményeket is inkább próbáltam kikerülni és nem foglalkozni vele, persze azért félttem is. Többen próbálták megkérni a kezemet, de én a férjemet szerettem, soha nem akartam utána se mást. Valahogy megszoktam a magányt. Mindig igyekeztem csinosan öltözni, és

adni magamra.

Én minden pészachkor bemegyek a szeretetkórházba. Minden húsvéti edényem megvan, de főzni már tudok, ezért nem használom őket. A háború után 30 évig dolgoztam a budapesti húsipari vállalatnál a Gubacsi úton mint titkárnő. Ez egy disznó vágóhíd volt. Onnan mentem nyugdíjba.